

MTÜ Partnerid loodusturismi ning inspiratsiooni õppereis Montenegrosse 22-29.09.2023

Montenegro on kuuluis oma suurejooneliste mägede, liustikujärvede, Budva Riviera elegantsete rannakuurortide ja UNESCO maailmapärandi nimistusse kantud Kotori lahe poolest. Montenegro on üks maailma ilusamaid riike, kus on palju looduslikke, ajaloolisi ja kultuurilisi aardeid. Riigi pindala on ainult 13 812 km² ning elab siin ca 617 000 inimest. Siin on mitmeid rahvusparke ning populaarne on loodusturism lisaks rannapuhkusele. Lähemegi kogemusi ning uusi ideid saama, kuidas oma piirkonnas paremini turundada loodusturismi, kohalikku toitu, leida koostööpartnereid ning kuidas nende ettevõtted Covidi piirangutest on taastunud.

22.septembri kokkuvõtte kirjutasid: Julia, Siiri ja Uno.

Maandusime Tivatis 22. septembril kell 10 hommikul, vastu võttis meid päike ja mõnus suvesoojus. Meid ootas bussi juures naerusuine kohalik giid Vladimir Abramovic, kes tervitas meid eesti keeles. Alustasime päeva hea tujuga ja esimene meie kohting Montenegro'ga algas Budvast. Sõites bussis, avaneb silmale

imeilus loodus, mäed ja meri. Budva on kaasaegne rannakuurort, mida tihti nimetatakse ka Montenegro Ibizaks. Budva on Montenegro turismi pealinn, samuti ka väga populaarne rannapuhkuse veetmise koht. Siin on hästi säilinud vanalinnaosa. Budva on umbes 3500 aastat vana linn. Siin asuvad arheoloogia- ja etnograafiamuuseumid. Budvas külastasime Budva vanalinna, mis on ümbritsetud kiviseintega. Peamine linnavärv on Porta di Terra Ferma. Vanalinna katused on punasest kivist, kitsad tänavad, ilusad kirikud. Külastasime Montenegro kirjaniku ja poliitiku Stjepan M. Ljubiša hauamonumenti.

Ta on kuuluis oma ainulaadsete novellide poolest, mis kuulusid omal ajal Serbia kirjanduse meistriteoste hulka, mis olid ka ühtlasi Serbia taassünni sümboliks. Linna eripäraks on ka see, et siin on ühele tänavale koondunud kohalikku käsitööd pakkuvad poekesed. Budvast suundusime edasi vaatama Sveti Stefani poolsaart, mis oli kunagi kaluriküla. Selle saare kindlused olid rajatud türklaste rünnakute vastu 15. sajandil. 20. sajandi keskel saar muudeti luksuslikuks hotelliks. Tänapäeval on Stefani Saar väga populaarne puhkuse veetmise koht rikkaste ja kuulsate seas. Covidi ajal saar suleti ja pole tänase päevani enam avatud. Küll oli plaanis avada hotell taas selle aasta juunis aga teadmata põhjustel seda ei tehtud. Sveti Stefani läheduses asub ka klooster mis oli asutatud rohkem kui 600 aastat tagasi. Väidetavalt selle kloostri territooriumil asub allikas, mille vesi lõhnab nagu virsik.

Lõunaks oleme jõudnud Krimovicasse, kusa asub Careveci etnoküla. Maa kuulub endisele poliitikule ning

linnapeale, ta tegeleb väga erinevate ettevõtlusvaldkondadega lisaks põllumajandusele etnokülas (näiteks on tal autopesu kompleks Budvas, turismiagentuur, kivi- ja puidutöökoda). Varem viljatule maatükile on ehitatud väga suur turismi ja farmi kompleks, kus kasvab ligi 1 500 oliivipuud ja toodetakse oliiviõli esialgu küll ainult omatarbeks, sest puud on alles noored. Farmi rajamisel oli eesmärgiks pakkuda küllastajatele kohalikke

traditsioonilisi toite ning kõike pakutavat ise toota. Farmis peetakse lambaid, lehma, sigu, kanu, hobuseid, kuid enamuses on kitsed. Farmis kasvatatakse lakkiskarvalisi mangalitsa tõugu sigu, neid kasutatakse edukalt maa ettevalmistamisel näiteks ehitusteks,

hetkel olidki nad viidud farmist kaugemale n.ö. tööle. Kokku peetakse farmis ligikaudu 1000 erinevat looma-lindu. Territooriumile rajatakse hetkel ka väikest loomaaeda, kus võis juba praegu näha mägihirvi ja kodulinde. Etnoküla territooriumil asub ka restoran, kus nad pakuvad oma farmi toodangut küllastajatele. Saime maitsta traditsioonilist Montenegro kohalikku toitu ning imetleda võrratuid vaateid ümbrusele. Juustutootmine asub trahteriga ühes hoones ning valmistatakse seda kitse, lamba ja lehmapiimast. Töötajaid on farmis 300 ringis.

Ja oligi aeg asuda teele Herceg Novi poole. Majutume kogu reisi vältel sealses Balmon Bay hotellis.

23.septembri kokkuvõtte kirjutasid: Maire, Ain ja Leo.

Õppereisi teise päeva varahommikul võtsime suuna Aadria rannikul kõige paremini säilinud barokklinna

Perastisse, mis aja jooksul on kaotanud nii elanikke kui kunagist luksuslikkust. Lühikese laevasõidu kaugusel külastasime Kotori lahes väikesaart nimega Kaljude daam, millel asub pühamuuseum. Legendi järgi avastanud kaks kalurist venda 15. sajandi keskel lahest kaljunuki, millel näinud Neitsi Maarja kujutist. Sellesse kohta otsustati ehitada pisike õigeusu kabel.

17. sajandil, kui veneetslased Perasti vallutasid, ehitati selle asemele katoliku kabel. Mandrilt korjati kive ja uputati need koos 1140 vana laevaga, et saarekest laiendada.

Selle auks sõidetakse tänapäevalgi iga 22. juuli päikeseloojangul paatidega ümber saare ja loobitakse kive lahte.

Meie nägime Püha Nikolaose kirikut, mille ehitamine algas 1902. aastal. Varem oli see koht tempel, mis 1896. aastal põles pikselöögi tagajärjel. 2009. aastal tähistas kirik oma 100. aastapäeva. Selleks ajaks oli tempel, mis asub 3000 ruutmeetri suurusel saarel, läbinud ulatusliku rekonstrueerimise. Kirikut nimetatakse tänapäeval Kalju Jumalaema kirikuks, ka imet tegevaks kirikuks, kus aastas toimub 40-50 laulatust ning muid tseremooniaid. Kiriku seintel on 68 ühe kohaliku kunstniku barokkajast pärit maali ja 2500 hõbeplaati, mis on daamide poolt pühendatud hukkunud meessugulastele.

Kiriku altar, mis telliti Genovast, on valmistatud Carrara marmorist ja asub kaljunukil, millelt leiti kunagi Neitsi Maarja kujutis. Altari kohal on Neitsi Maarja (tänapäeval Kaljude Jumalaema) ikoon, mis pärineb 15. sajandist, ja on säilinud tänu sellele, et oli hõbekaante vahel. Maal avati ja paigutati altarile 1970. aastal.

Kiriku taga on etnograafiamuuseum, kus asuvad preestrite hauad, väärtuslikud kingitused, kahe kõrvuti asetseva väkesaare mudelid (kõrvaloleval saarel paikneb töötav klooster) ja must-valge foto 22. juuli üritusest (paatide ringsõit ümber saare). Edasi liikudes nägime vana kella, triikrauda, õmblusmasinat, aga ka omaaegset paadimootorit, mida tuli vändata, mõningaid vanu relvi ja kivimuuseumi. Eriti tähelepanuväärsed olid kuue võtmega aardekirst, mille kõiki võtmeid pidid keerama kolm inimest korraga, et kirst avaneks, ja peenes tikandis valmistatud ikoon, mida üks daam tikkis 30 aastat, kasutades jumalaema ja kristuse juuste tikkimisel oma juukseid.

Kiriku üks tornidest oli vanasti Perasti kaitsesüsteemi osa. Kokku ümbritses lahte 16 torni, millel paiknesid kahurid (linnamüüri ei olnud). Ööseks tõmmati üle väina kett, et vaenlane ei saaks pimeduse varjus rünnata.

Sõitsime edasi Kotorisse. Kaupmeeste ja kuulsate meresõitjate linn Kotor on nime andnud ka imekaunile lahele, mille ääres ta asub. Jalutuskäigul tutvusime UNESCO maailmapärandisse kantud vanalinna ja

vaatamisväärsustega. Nägime 12. sajandist pärit linna katedraali, väikesi vanu kirikuid, mitmeid ajaloolisi linnapaleesid ja väljakuid. Ronisime mööda trepiastmeid märke, mida kaitseb 4,5 km pikkune sakiline linnamüür ning kõrgemale linna kohale tõustes paistis kätte kaunis Kotori laht ja vanalinn.

Kotori linna ajalugu ulatub aastasse 168 eKr. Praegu elanikke 13510 koos kaksiklinna Dobrotaga. Kotori vanalinna väljakute siledad ja soojad tänavakivid ning väljakud annavad aimu selle linna ülipikast ja keerulisest ajaloost. Lühikese aja oli Kotor ka iseseisev riik. Kuid teda on valitsenud Veneetsia ülikud, Habsburgid, Ottomanid,

Austria- Ungari keisririik, Prantsusmaa. Endiste Veneetsia ülikute maju leidub siin tänaseni. Linn on üle elanud keskaja katku ja maaväringid (viimane neist 15. aprill 1979). Maaväring hävitas ka poole vanalinnast, sealhulgas Püha Trifoni katedraali. Nüüd, üle 40 aasta hiljem pole enam jälgi toimunud hävingust märgata. Meie jalutuskäik algas Relvade väljakult, mille servas asub Prantsuse Teatri nimeline maja, selle all oli omal ajal relvaarsenal. Väljaku ääres on ka kellatorn aastast 1602, millele prantslased ehitasid juurde teise sihverplaadi. Ilmselt selleks, et ka teisest suunast õiget aega näha. Torn all oli püramiidjas sammas, mida kasutati häbipostina. Samas kuulutati ka välja linnale olulisi korraldusi. Vanalinnas asuvate majade itaallastest ülikud olid Serbia kuningate nõunikud. Giid Heigo Saha ütluse järgi olid nad nagu liim, mis sidus merekaubandust sisemaaga. Neil olid head suhted kõigi sisemaa valitsejatega.

Kotori arhiivis on paber aastast 809, mis tõestab, et Meremeeste Gild (esimene teadaolev organisatsioon Kotoris) tõi Konstantinooplist ära Püha Trifoni säilmed, mis siiani asuvad Püha Trifoni katedraalis. Meremeeste Gild organiseeris merealast koolitust, esindas meremehi seadusandlikes küsimustes. Alates

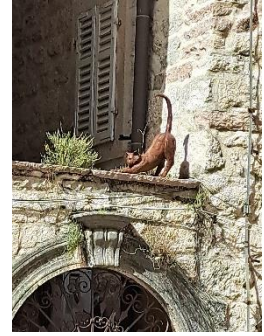
1853. aastast on see aga ajaloolis-kultuuriline selts. Neil on oma riietus ja eriline meremeeste tants, mida nad esitavad Püha Trifoni pidustustel.

Vanalinnas asub ka Montenegro Ülikooli turismi ja hotellinduse fakulteed.

Linna eripäraks on ka see, et siin on ühele tänavale koondunud kohalikku käsitööd pakkuvad poekesed.

Kotori sümboliks on kassid nagu ka Konstantinoopolis.

Herceg Novi, Tivat ja Kotor moodustasid 2011.a. koostöökogu Kotori lahe piirkonna arendamiseks. Hiljem liitus ka Budva. Eesmärgiks oli koostöös tegeleda kohaliku keskkonna kaitsmisega, toetada kohalikku kogukonda ning luua piirkonnas nii külalistele kui kohalikele elanikele võimalikult ideaalsed tingimused. Ellu on

viidud koostöös mitmeid projekte ning tänu sellele on elu läinud siin paremaks. Kotori lahes peatuvad ka suured kruisilaevad. Kuna riigis on väga vähe põllumajanduseks sobivat maad, siis on väga oluline osa turismil.

Lõunasöök on perefirma kuuluvas vanas Vahemere restoranis Konoba Kantula, mille omanik ise on kirklik kalamees. Menüü on rikkalik alates värskimatest mereandidest, nagu tuunikala, mõõkkala, mahi-mahi jne kuni

maitsvate Euroopa roogadeni, pakuvad nad ka lisaks suurepäraselt kohalikku juustu, veini, prosciuttot, oliive ja oliiviõlisid. Meie valisime seekord degusteerimiseks kohaliku giidi Vladimiri soovitusel mõõkkala.

24.september kokkuvõtte kirjutasid: Ülle ja Ivar

Hommikul alustame varakult sõitu kloostri poole, üles me suure bussiga ei pääse ning kell 11 ootab meid väike buss, mis viib meie reisiseltskonna üles kiriku juurde. Tee mägedes on kitsas ning seetõttu on kehtestatud kord, et suured bussid pääsevad üles

ühte teed pidi, aga alla sõidavad teist teed mööda. Kui oleme endid kuidagi väikesesse bussi mahutanud, algab tõus kiriku juurde. Ostrogi klooster, mis on Montenegro tähtsaim õigeusu kristlike palverännakute koht, asub Bogetici küla lähedal. Klooster asub peaaegu vertikaalsel kaljul, kõrgel Ostroska Greda suure kivi kohal. Kloostri asutas Püha Basili (1610 - 1671). Kloostriks on kaks väikest kirikut, ülemine ja alumine. Koopasse ehitatud ülakirik ehitati ja kaunistati seinamaalingutega 1665. aastal ning see on pühendatud Pühale Ristile. Alumine kirik pärineb 18. sajandist ja on pühendatud Neitsi Maarjale. Peale Basili surma hakkasid

väidetavalt juhtuma imed, mida seostati püha Basiliiga. Tänu sellele on saanud klooster väga populaarseks nii moslemite, katoliiklaste kui ka õigeusklike palverändurite seas. Teda käiakse vaatamas ja imet tegevaid soove soovimas üle maailma. Ostrogi külastavad palverändurid võivad peatuda hotellides, mis asuvad kloostrist mõne kilomeetri kaugusel või kloostri enda suurtes ühiselamu stiilis tubades. Nendes ühistubades on ainult voodid, tekid ja padjad. Ostrogis on kaks suurt

palverännakufestivali, millest üks tähistab Püha Neitsi Maarja esitlust, teine Püha Basili surma. Peale Ostrogi Püha Basili kloostri külastamist sõidame mööda kitsast mägitied mägede vahelise oru poole.

Montenegro moodsa viinamarjakasvatuse ja veinivalmistamise lugu sai alguse kuuekümnendatel, kui Podgorica, Danilovgradi ja Virpazari piirkonna talud liideti Agrokombinaadiga "13. jul", millest hiljem kujunes moodne ettevõtte nimega 13. Jul – Plantaže. Plantaže viinamarjaistandus asub endise

Jugoslaavia ülisalajase sõjaväe lennuvälja territooriumil, samuti asub Plantaže peahoone endises sõjaväe baasi hoones. Külastame veinikeldrit/hoidlat, mis on rajatud mäe sisse: 350m pikkune ja 7m kõrgune tunnel. Algselt oli see sõjaväe laskemoona ja hävituslennukite angaar.

Praegu on selles keldris umbes 2 miljonit liitrit veini ning seda laagerdatakse ameerika valgest tammest mahutites.

Tänu mulla koostisele ja soodsale positsioonile on viinamarjaistandustes edukalt kasvatatud nii autoktoonseid kui ka maailmas tunnustatud viinamarjasorte. Peamine viinamarjasort

Vranac katab umbes 70% viinamarjaistandustest. See on Montenegro rahvuslik uhkus, sest viinamarjasordist Vranac valmistatud vein on saanud nii rahvuslikuks kaubamärgiks kui ka Montenegro parimaks tooteks. Valgete viinamarjade osas on liidriks viinamarjasort Krstač. Krstačit on kasvatatud siin piirkonnas aastaid ning kõik jõupingutused teistesse maailma piirkondadesse ülekandmiseks on ebaõnnestunud. Seega on

maailmas, mis toodab selle sordi veini. Aastas toodetakse 15 miljonit pudelit veini. Aastane viinamarja toodang on 17 miljonit kg. Kokku kasvatatakse 59 erinevat viinamarjasorti. Veini eksporditakse 40 riiki. Viinamarjaistandus on rajatud maailmapanga toetusega: 60 miljonit dollarit. Toodetakse ka virsiku brändit ja virsiku rakit. Istutatud on ka 17000 oliivipuud ning alustatakse ka oliiviõli tootmist. Lisaks sellele tunnelile on veel 2 veinikeldrit. Tunnis toodetakse 11000 pudelit veini. Kokku on istanduse pindala 2300 ha, kus kasvab 11,5 miljonit taime. Üks taime annab 7 kg viinamarju. Ühe taime eluiga on keskmiselt 35 aastat. Kokku töötab istanduses 600 inimest. Hooajal võetakse 1000...1500 inimest juurde. Lisatöajad leitakse peamiselt Türgist, Serbiast ja Makedooniast. Viinamarja istanduse küllastamise käigus saab degusteerida ka kohalikku toodangut.

25.september kokkuvõtte kirjutasid Aili, Maido ja Valentin.

Hommik algas varajase bussisõiduga Žabljaki omavalitsusega kohtuma. Bussisõidu ajal teeb meie giid väikese ülevaate Montenegro riigikorrast ja maksudest. Montenegros on astmeline tulumaks riigile. 700 eur on maksuvaba. 701- 1000 eur teenivad inimesed maksavad tulumaksu 9% ja üle 1000 eur palgaga inimesed 15%. Lisaks on kehtestatud kohaliku omavalitsuse tulumaks 13% sissetulekust ja suuremates linnades elavad inimesed maksavad kohalikku maksu 15%. Sotsiaalmaksu maksab töandja inimese pealt 5,5% ja inimene ise maksab 15%. Montenegros on 26 kohalikku omavalitsust. Kõige väiksemates

omavalitsustes elab 2000 inimest. Kõige suurem on pealinnaga piirnev omavalitsus 200 000 tuhande elanikuga, mis moodustab 30% kogu Montenegro inimeste arvust.

Kooli minnakse 6-aastaselt. Põhikooli kestvus on üheksa aastat, lisaks gümnaasiumiaste kolm aastat kui soovitakse edasi õppida ametikoolis või neli aastat kui õppimine jätkub ülikoolis. Koolid ja lasteaiad on Montenegros keskkvalitsuse koordineerimise all. Kohalike omavalitsuste ülesanneteks on korraldada lasteaiad transport ja koolide ekskursioonid. Täna on probleemiks, et viimastel aastatel pole riigis uusi koole ehitatud. Samuti teeb muret õpetajate olemasolu. Probleem on ka haiglate ja arstidega. Arstiabi ja ülikool on Montenegros tasuta. Miinimum pension 282 eur, keskmine 340 eur. Mehed saavad pensionile 66a 8 kuu vanuselt ja

naised 62a 6 kuu vanuselt. Emad saavad beebidega kodus olla 1 aasta.

Žabljaki omavalitsus asub Montenegro keskosas mägede vahel. Vallas elab 3000 inimest ja valla suurus 445 km². Vallas töötab 60 inimest. Valla ülesandeks on jäätme-, keskkonna- ja kommunaalmajandusega tegelemine. Lisaks veel teed ja liikluskorraldus, veemajandus, ehitus ja planeerimine, kohalik tootmine, turism ja põllumajandus. Samuti tegeletakse tervise, kultuuri ja liikumise teemadega. Vastutatakse ka pääste süsteemi toimimise eest. Mägedes päästmiseks on moodustatud alpimeeskond vabatahtlikest. Valla eelarve on 5 miljonit eurot. Sotsiaaltoetused tulevad riigilt. Sünnitoetus 500 eur. Vajaduspõhine sotsiaaltoetus on 200 eur. Eakatele mõeldud hooldekodusid ei ole, vanurite eest hoolitsevad nende lähedased. Eesmärk on luua MTÜ, mis hakkaks abistama omaste hoolduse korraldamist, kuid hooldekodusid ei ole plaanis rajada.

Vallas asub 13 hotelli 492 voodikohaga, 427 eramajutust ja 150 kämpingut. Kaheksa erinevat spordirajatist, 2 lifti mäkke tõusuks, 4,6 km mäesuusaradasid. Rajatud murdmaa suusarajad on Balkani parimad. Omavalitsuse piirkonnas asub 500 talu. Talu suurus on keskmiselt 15 ha ühe talu kohta. Kasvatatakse juurvilja, kartulit ja otra. Moodustatud on erinevad talunike ühendused (kartulikasvatajad, veisekasvatajad, mesinikud jt). Populaarne on põllumajanduslik turism, kus pere arendab oma ettevõtlust ja lisaks majutusele saavad külastajad osaleda põllumajanduslikes õpitubades ja kõike ise kaasa teha. Mitmed sellised talud järgivad ettevõtluses vanu ajaloolisi traditsioone. Rikkalik ja mitmekesine flora võimaldab

kohalikel ettevõtjatel toota väga erinevaid kosmeetilisi tooteid. Igal külal on oma nõukogu. Eraldi kogukonnamajasid ei ole, koos käiakse olemasolevates koolimajades. Piirkonnas ei ole ka noortekeskusi. Omavalitsuse noor meeskond näeb oma rolli just tuleviku kujundamisel. Linnapea valitakse neljaks aastaks erakonnast, kes võidab valimised.

Omavalitsus on saanud erinevat rahastust Euroopa Liidu projektidest, kui tehakse koostööd Euroopa liikmesriigiga. Näitena toodi projekt koostöös Itaaliaga. Selle projektiga soetati villa analüüsimiseks seadmed ja erinevad masinad käsitöö arendamiseks ning käsitöölisele korraldati koolitusi. Kohalikel käsitöö huvilistel on võimalus masinaid kasutada. Jätkuprojektiga soetatakse täiendavalt uusi masinaid ja seadmeid. Kohalik omavalitsus tegeleb turismi turundusega. Aitab kaasa erinevate projektide kirjutamisel. Turismi maksust läheb 70% kohalikule omavalitsusele.

COVIDI ajal võis minna teise omavalitsuse piirkonda ainult hädavajaduse korral ning selleks pidi olema kirjalik tõend. Põhjuseks ei loetud tankima ning apteeki minekut näiteks.

Nad on saanud mõned koolitused EL toetuste kohta ning tundsid väga suurt huvi LEADER toetuse kohta, samuti üllatas neid meie külamajade ja noortekeskuste tegemised. Ootame neid peagi vastukülaskäigule.

Edasi sõidame koos vastuvõtjatega PAVIČEVIĆE ZORANI ORGANIC FAMILY FARMi.

Perefarmil on maad 15h, kasvatatakse kartulit, köögivilju, teravilja. Nelja lehma piimast valmistatakse mitut erinevat sorti juustu, mida

müüakse kohapeal nii turistidele kui ka kohalikele. Puuviljadest tehakse mahla. Pererahvas korraldab öko põllumajanduse õppepäevi. Talus pakutakse tootlustust ja majutust. Selleks on investeeritud ja ehitatud juurde paar hoonet seminaride jaoks ja

majutuseks.

Talutööd tehakse ära oma perega ja palgalist tööjõudu ei ole. Meile pakutakse degusteerimiseks talus valmistatud erinevaid juuste.

Edasi sõidame lõunat sööma Musta järve äärde. Montenegros on Must järv tuntud kui Crno Jezero. Järv asub on Durmitori rahvusparkis 1500m kõrgusel platool ning on ümbritsetud kõrgete mägedega.

Ümber järve läbi tumeda okaspuu metsa kulgeb matkarada. Üldiselt on Durmitori rahvuspark matkamiseks, süstasõitudeks ning teisteks seiklustegevusteks väga sobilik paik. Parkis on vaatamisväärsuste juurde viivate marsruutide kaart. Juurde on märgitud vahemaa ning läbimiseks kuluv aeg.

Järv on liustikutekkeline, kohati salapäraselt tume, kohati türkiissinine ning koosneb kahest järvest:

Suurest ja Väikesest. Neid ühendab 60m pikkune kitsas kanal, mis kuumal hooajal kuivab täielikult. Selle tulemusena muutub Black Lake kaheks eraldi järveks. Suur võtab enda alla umbes 0,6km², pikkus on üle 800m ja laius ei ületa 700m. Suurim sügavus ulatub siin peaaegu 25m. Väikese järve pindala on umbes 0,2km² ning laius on ca 400m ja pikkus 600m. Kuid selle järve sügavus on peaaegu poole väiksem kui esimesel. Legend räägib, et üht pühakut süüdistati seda piirkonda läbides alusetult varguses ja kõik külaelanikud ajasid teda taga. Karistuseks selle eest saatis pühak neile üleujutuse, mille tagajärjel jäi küla Väikese järve ja selle ümbrus Suure järve alla.

Mäestik asub kaheksateist järve, mida kutsutakse mäe silmadeks. Kõige tuntum on neist ongi Must järv. Musta järve juurde viiva tee ääres müüakse kohalikke tooteid (mesi, kuivatatud seemned, veinid, hoidised jne) ning kohalikku käsitööd.

Järve kaldal asub restoran, kus pakutakse kohalikke toite.

Edasi sõidame Tara kanjoni poole.

Kogu Tara jõe pikkuseks on 144km, kuid jõgi voolab läbi kanjoni ja kuristiku, mille kogupikkuseks on 78km.

Jõekanjon on Euroopa kõige sügavam jõekanjon kuni 1300m ning kuulub Durmitori Rahvusparki ossa, olles loomulikult kaitse all.

Küllastasime Tara jõekanjoni kohal olevat Džurdževitši silda. Silla arhitektiks on Serbiast päris Isaac Russo ja Lazar Yaukovitš. Töödega alustati 1938. aastal ning sild sai valmis 1940. aastal.

Teise maailmasõja tegevuse ajal okupeeris fašistlik armee Jugoslaavia. 1942. aastal sai insener Lazar Yaukovitš teada, et vaenlaste liikumise takistamiseks tahetakse silla kaare

osad õhku lasta, et hiljem taastada sild. Peale sõja lõppu taastati sild ning juba 1946. aastal sai seal taas autodega üle sõita. Sild on 365m pikk ja 172m kõrgusel kanjoni põhjast. Silla juures on mõned kohvikud ning suveniiripoekesed, kust saab osta kohalike käsitöömeistrite ning toidutootjate tooteid. Soovijail on võimalik minna kala püüdma, raftingule või trosslaskumisega ülevalt ületada kanjon. Meie grupist julges Valentin selle laskumise ette võtta.

26.september kokkuvõtte kirjutasid Elena, Pille ja Merli

Täna sõitsime Njeguši platoole, kuhu viis 25 pööranguga serpentiin. Meile avanesid lummavad vaated

mägedele ja orgudele. Üles mäele on võimalik jõuda ka mööda köisraudteed. Njeguši mäel tutvusime ettevõttega, kes on viimasena jäänud külas valmistama traditsioonilisel viisil vinnutatud sinki, millele on omistatud orgaanilise toote sertifikaat. Seda vinnutatud liha nimetatakse bšutiks. Ettevõtet juhivad Branko ja Milena Popovic. Singi valmistamiseks lisaks enda kasvatatutele tarnitakse neid ka mujalt. Ühe koodi soolamiseks kulub ca 20 minutit ning seda tehakse käsitsi ning spetsiaalse meresoolaga, neid hoitakse soolvees 2 nädalat, seejärel pressitakse

neist vesi välja. Liha soolamise perioodil kasutatakse abitööjõudu.

Suitsutamiseks riputatakse kintsud lae alla ning jaanuarist kuni maini toimub

suitsutamine, selleks kasutatakse pööki (lepa sugulane), seejärel jäetakse liha samasse ruumi tuule kätte kuivama. Suitsutusmajade katustest käib tuul läbi, kokku saavad selles piirkonnas mereline, mägine ja kontinentaalne kliima ning see loob liha konserveerimiseks vajaliku õhustiku. Vinnutamisel on oluline lihale õige kihi peale saamine. Singid ripuvad ruumis kuni turustamiseni. Kohalikele inimestele pakutakse ka suitsutamise teenust. Lisaks singile valmistab perenaine Milena oma kahe lehma piimast juustu. Ettevõttes töötab 5 inimest, kes kõik on pereliikmed. Lähedal asuvas söögikohas saime degusteerida nii talu vinnutatud singitooteid kui ka juustu. Kõik olid väga maitavad.

Käisime ka Montenegro prints-piiskopi Petar II Petrovic-Njegoši (1813-1851) sünnikodus Erakovici külas.

Tegemist on tolleaegse jõukama pere elamisega. Petar II Njegoš sai hariduse mitmetes Serbia kloostrites ning kujunes oma rahva vaimseks ja poliitiliseks liidriks pärast oma onu Petar I Njegoši surma. Ta oli väga andekas. Kõneles viies võõrkeeles, kirjutas poeeme ja laule, oli filosoof ja koostas seadusi. Piiskopina oskas ta armastusest nii kirjutada, et inimesed olid üllatunud. Ta ühendas Montenegro klanne ning pani aluse ühtse riigi tekkimisele. Viis läbi mitmeid reforme ja asendas oma eelkäijate poolt loodud seadusi. Samal ajal võitles ta türklastega,

kes püüdsid Montenegro alasid vallutada. Ta kirjutas ka eepilise poemi Gorski Vjenac, mida peetakse Serbia ja Montenegro eeposeks.

Edasi jõudsimme Montenegro ajaloolisesse pealinna Cetinjesse. Seal anti grupile

valik, kes soovib külastada kloostrit, kes erinevaid muuseume, kes linnas asuvat kaevu, mida valvas madu. Etnograafiamuuseumi kõige omanäolisem ese ekspositsioonis on Tinka mesitaru, mis on valmistatud viinamarjaväätidest, puu- ja põõsasokstest ning kleepaineks on kasutatud savi ja tuha segu koos veisesõnniku ja õlepuruga. Eksponeeritud on rahvariided ja vanaaegsed tööriistad, mis on meie omadele üsna sarnased.

Päev lõppes ülimalt rikkaliku, maitsva ning meeleoluka õhtusöögiga Herceg Novi promenaadil, kus meid üllatati tohutu suurte praadidega.

Merli arvamus reisist.

Kui toimusid pikad sõidud läbi kaunite või ajalooliste kohtade, siis giid andis suurepärase, väga infoküllase ülevaate paikadest, sündmustest jne. Olen väga tänulik selle eest, sest ise reisis esmakordselt ei saaks neid asju kusagilt ja sellises mahus teada. Tõdesin, et veidi kurb oli kuulda, et sealset kultuuri ja nn folkloori ei pakuta peale covidit enam turistile kuulamiseks, vaatamiseks ning kaasaelamiseks.

27.september kokkuvõtte kirjutasid Külli, Rein ja Peeter

Peale hommikusööki suundusime bussiga läbi Budva linna ja üle mägede Virpazari külla. Virpazar on

Skadari järve suurima sadama küla. Skadari järv on Balkani suurim järv, mille pindala on vastavalt aastaajale 370-530km². Skadari järvel on rikas ja põnev ajalugu. Kunagi oli järv Aadria mere osa, kuid vulkaanipursked ja nihked maapinnas löid mägede ning tasandike tekked, mis põhjustasid suures osas merepinna languse. Lisaks viisid 19. sajandi keskel ilmastikuolud selleni, et Buna jõgi muutis oma marsruuti, täitis nõo veega ja sellest moodus Skadari järv.

Virpazari sadamas ootas gruppi väike kruisilaev paadimehega, mis viis meid paaritunnisele sõidule, et avastada Skadari järve saladusi ja sealset puutumatu loodust. Sõitu alustasime mööda jõge mõnuses päikeses ning kuulasime giid Vladimiri jutustusi järve lugudest. Peagi jõudsimme järvel mäeaheliku lähedale, kus oli suur vesirooside

kasvuala. See oli läbi põimunud vesipähkli taimedega. Paadimees õngitses mõned taimed koos viljadega paati ja eemaldas viljade kesta ning sealt tulid välja söödavad vesipähklid, mida me kõik maitsta saime. Nälja ajal käisid kohalikud seda korjamas, kuivatasid ja jahvatasid ära ning tegid sellest leiba.

2/3 järvest kuulub Montenegrole ja 1/3 Albaaniale. 1983. aastal loodi Montenegros Rahvuspark, kuhu järv kuulub. Samuti kuulub see märgala rahvusvaheliste märgalade nimekirja. Järv toitub mägedest tulevatest jõgedest ja karstipragudest. Merega ühendab järve Bojana jõgi. Järve pealispind on 6meetrit kõrgemal merepinnast, põhi aga

allpool merepinda. Jõe vesi võib järve siseneda ka altpoolt vee pinda ja seetõttu võib jõgi teatud aegadel hakata tagurpidi voolama. Järve keskmine sügavus on 6meetrit, suurim sügavus on 44meetrit ja karstipragudes kuni 120meetrit. Järves on nii magevee-, soolase vee- kui ka segavee tingimused. Samuti mõjutavad järve erinevad kliimad. Seetõttu on seal väga eriline flora ja fauna. Järves on 34 liiki kalu, millest 7 liiki on miljonite aastate jooksul välja kujunenud just selles järves ja mujal neid ei leidu. Samuti on seal 19 teoliiki, mis elavad ainult selles järves. Piirkonnas on umbes 270 linnuliiki, kuna siin on neile väga soodne pesitsusala. Selliseid linnuliike nagu dalmaatsi pelikan ja must iibis ei leidu kusagil mujal

Euroopa

territooriumil. Meie kohtasime küll ainult kormoranide kolooniat. Järve ümbruse maad on väga soodsad viinamarjade kasvatamiseks ning iga teine-kolmas talu toodab seal kohalikku veini. Järve rannikuala on pikka aega olnud kultuuride ja tsivilisatsioonide segunemise koht. Skadari kallas on täis ehedaid külasid, erinevaid arhitektuurimälestisi, hoonete varemeid ja linnuseid. 1960. aastal algas teede ehitus, kuid varasemal ajal oli ühendus muu maailmaga ainult väikeste paatidega. Maitstesime kostiks toodud kohalikke suupisteid, tegime kosutava järvesupluse. Oli hea hetk uute ideede arutamisteks, omavaheliseks vestluseks ja reisimuljete vahetamiseks.

Järvelt tagasi jõudes lõunatasime kohalikus „Virski Pubis“ ning algas sama teed tagasisõit hotelli.

Meid pani imestama, kuidas saadakse hakkama sealsetes mägistes tingimustes. Enamik tegevustest on suunatud turismile, kuid sobivatel maadel tegeldakse ka põllumajandusega.

28. september kokkuvõtte kirjutasid Liivi ja Elsa

Hommik algas jalutuskäiguga Tivatis. Linna pindala on 46 km² ning elanikke ligikaudu 15000, linn on ühtlasi Tivati valla keskuseks ning on kõige väiksem vald Montenegros pindalalt. Legendi järgi pärineb Tivati nimi Illüüria kuninganna Teuta nimest, kelle kuninglik pealinn asus Risanis ja tal oli praeguse Tivati piirkonnas suveresidents. Tivat kui linnaline asula on hakanud arenema alates 19. sajandi lõpust, mil austerlased ehitasid 1889. aastal sõjasadama Arsenali, mida hiljem kasutati Jugoslaavia armee sõjaväebaasina. Terve sajand

koolitati Tivatis käsitööli, masiniste ja laevaehitajad. Praegu on Tivat Montenegros kõige kiiremini kasvav omavalitsusüksus, mis on täielikult pühendunud turismi arendamisele. Üks ilusamaid hooneid on Buca mõis, mis asub Tivati kesklinnas. See kompleks esindab harmoonilist renessansi ühtsust mõne hilisgooti detailiga. See koosneb viiest hoonest: elamu, majandushoone, kirik koos Püha Miikaelile pühendatud kabeliga ja mitmeotstarbeline veranda võlvvärava/sissepääsuga.

Tänapäeval on sellel taaselustatud monumendil kaasaegne eesmärk: eluruum muudeti

galeriiruumiks, aed aga vabaõhuteatriks. Siin saab korraldada näitusi, kirjanduslikke ettelugemisi, kontserte ja muid sarnaseid üritusi.

Siin asub Aadria mereranniku kõige luksuslikum ja kaasaegsem jahisadam Porto Montenegro, mille ääres on uhke rannapromenaad. Sadamas on

praegu 250 kaid 12-150meetri pikkustele jahtidele ning 185 kaid, millest enam kui 50 on mõeldud üle 45meetri pikkustele superjahtidele. Tivat on tänapäevase aadli, Euroopa miljardäride kuurort, mis pakub tohutuid võimalusi luksuslikuks turismielamuseks.

Sadama äärde on paigutatud kaks Meremuuseumi allveelaeva, millest üks on Heroy tüüpi suur allveelaev ja teine väiksem allveelaev. Jugoslaavia allveelaev P-821 Hero lasti vette 1967. aastal ja oma 23-aastase karjääri jooksul purjetas 46 659 meremiili, sukeldus 901 korda ja veetis merel 726 päeva.

Tivatil puuduvad liiva- või kiviklibulised rannad – need on hoopis

need on hoopis

betonplatvormi tüüpi. Siiski on väljaspool linna ja Luštica poolsaarel mõned liivarannad. 1892. aastal Kotori aadlike maavaldusele rajatud linnapark on tõeline botaanikaaed, laialdane kuuse-, seedri- ja männipuude ala, aga ka hulk eksotilisi taimi, mille on siia toonud meresõitjad üle kogu maailma.

Sõidame tagasi Herceg Novi ja juba homme hommikul jätame jällejägemiseni selle kauni maaga.

Reisi vältel tõdesime, et paljud asjad on meil siiski paremini, aga palju on ka sarnaseid murekohti. Kaasa saime ideid kuidas paremini oma ilusat loodust ning vaatamisväärsusi turistidele promoda. Meie piirkonnas on samuti huvitavaid matkaradasid

ning looduskauneid kohti (Tudu järv, Mõdriku-Roela oos, kaunid mõisad, Kunda jne). Ikka ja jälle tuleb tõdeda, et enim müüvad lood, kuidas oma ettevõtet ja tooteid külalistele atraktiivseks teha. Oluline on koostöö turisminduses, et pakkuda erinevaid pakette ümbruskonna ettevõtjate, külaseltsidega jt. ühiselt.

